

УДК 338.436:336.27
ББК 65.324.1:65.262.1

Хлівна І.В.

ІНТЕГРАЦІЯ ФЕРМЕРІВ ДО РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ

Уманська філія
Європейського університету,
Міністерство освіти і науки,
кафедра економічного аналізу,
20300, м. Умань,
Черкаська область,
вул. Шевченка, 15а,
тел.: 0474459018

Анотація. Розглянуто шляхи поліпшення фінансового стану фермерських господарств через розв'язання проблем формування та використання їх фінансових ресурсів, інтеграцію фермерів до ринку кредитних послуг.

Ключові слова: кредитування, субсидія, кредитна спілка, кооперація, варрант,
Хлівна І.В. Інтеграція фермерів до ринку кредитних послуг
фермерське господарство.

Annotation. The article observes the ways of improving of financial condition of farms through resolving the problems of formation and implementation of their financial resources, integration of farmers into the credit service market.

Key words: crediting, subsidy, credit society, cooperation, warranty, farm.

Вступ. В Україні потенціал фермерських господарств використовується недостатньо ефективно, оскільки власники господарств (сільські підприємці) постають перед правовими, економічними, соціальними проблемами в процесі свого функціонування й розвитку. Особливо гострими для вітчизняних фермерських господарств є нині проблеми фінансового характеру, а саме: дефіцит фінансово-кредитних ресурсів через недостатню й неефективну державну підтримку аграрного сектора економіки; слабка доступність для дрібних підприємців-фермерів комерційного кредиту; недостатній розвиток (незважаючи на позитивну динаміку) сільської кредитної кооперації; втрата потенційних доходів через відсутність налагодженої й ефективної системи збуту продукції; високі витрати, зумовлені відсутністю налагодженого й ефективного матеріально-технічного та виробничого обслуговування фермерських господарств. Саме тому виникає необхідність пошуку шляхів поліпшення фінансового стану фермерських господарств через розв'язання проблем формування та використання їх фінансових ресурсів.

Теоретичні й практичні аспекти фінансової діяльності виробників аграрного сектора займають чільне місце в працях вітчизняних науковців, зокрема таких, як: В.М.Алексійчук, Н.П.Брязгун, О.В.Гривківська, С.О.Гуткевич, А.І.Даниленко, М.Я.Дем'яненко, В.К.Збарський, В.М.Заєць, В.В.Зіновчук, І.Г.Кириленко, П.А.Лайко, І.О.Лютий, М.Й.Малік, В.Я.Месель-Веселяк, Ю.О.Нестерчук, С.С.Осадець, Г.М.Підлісецький, А.М.Поддєрьогін, Д.В.Полозенко, П.Т.Саблук, В.М.Федосов, С.І.Юрій та ін.

Позитивно оцінюючи результати досліджень названих авторів, необхідно зазначити, що в них здебільшого розглядаються питання розвитку сільського господарства в цілому, без виділення та диференціації проблем за різними видами аграрних виробників.

Постановка завдання. Саме тому виникає необхідність пошуку шляхів поліпшення фінансового стану фермерських господарств через розв'язання проблем форму-

вання та використання їх фінансових ресурсів й інтеграцію фермерів до ринку кредитних послуг.

Результати. В Україні сформована певна система кредитування сільського господарства в контексті реформування та переходу від дотаційної до ринкової системи фінансування агропромислового комплексу.

Пропозиція послуг кредитування сільгоспвиробництва в Україні формується приватними фінансовими установами та державними інституціями (Українським державним фондом підтримки фермерських господарств, Аграрним фондом) із застосуванням таких інструментів, як: компенсація відсотків за коротко- і довгостроковими кредитами фінансових установ, взаємне кредитування (кредитні спілки), заставні операції зі складськими свідоцтвами.

Проаналізуємо позитивні та негативні риси існуючої системи кредитування аграрників в Україні, а також запропонуємо шляхи вирішення проблеми активізації послуг кредитування для фермерських господарств.

Державною установою, діяльність якої спрямована на кредитну підтримку становлення й розвитку фермерських господарств, є Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Кошти із цього фонду надаються фермерам на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі для виробництва, переробки, збуту виробленої продукції на здійснення виробничої діяльності та інші, передбачені статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років [5].

Відповідно до положень Закону України "Про фермерські господарства" фермери мають право одержувати у фінансово-кредитних установах довгострокові та короткострокові кредити на підставі укладеного договору. Фермерське господарство одержує кредит під заставу майна, поручительство (гарантію) та інші види забезпечення зобов'язань. Причому під заставу майна може прийматися фермерське господарство як цілісний майновий комплекс, окремі товарно-матеріальні цінності або інші речі, щодо яких можуть виникати цивільні права й обов'язки. Відсотки за використання кредитів, що надані для підтримки фермерським господарствам, можуть сплачуватися за рахунок коштів Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, на поповнення яких у Державному бюджеті України передбачаються відповідні фінансові ресурси.

Тобто в узагальненому вигляді можна сказати, що *кредитна підтримка сільськогосподарських виробників здійснюється Українським державним фондом підтримки фермерських господарств у формі надання кредитних субсидій на сплату відсотків за кредитами.*

Другою державною установою, що бере участь у системі забезпечення агропромислових товаровиробників кредитними коштами з боку держави, є Аграрний фонд. Створення та основні засади діяльності цієї державної установи регулюються Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України" [3].

Так, у Законі визначено, що Аграрний фонд – це державна спеціалізована установа, уповноважена Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки країни. Аграрний фонд є бюджетною організацією, має свій кошторис, рахунки й здійснює неприбуткову діяльність у межах, визначених Законом. Він підпорядковується, є підзвітним і підконтрольним центральному органу виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики.

Аграрний фонд при здійсненні державних закупівель надає *бюджетну позику* виробнику зерна, яка є об'єктом державного цінового регулювання (позичальник), під заставу такого об'єкта, що оформлюється переданням кредитору простого чи подвій-

ного складського свідоцтва або складської квитанції. Бюджетна позика в межах режиму заставних закупівель є платною. Плата за використання бюджетної позики встановлюється за фактично пільговою ставкою на рівні 50% від середньозваженого процента, який фактично склався станом на 1 червня поточного бюджетного року за кредитами банків, наданих строком до 12 календарних місяців і повністю забезпечених заставою. Порядок розрахунку такого середньозваженого процента визначається постановою Кабінету Міністрів України на підставі подання Національного банку України.

Розмір плати за використання бюджетної позики оприлюднюється не пізніше ніж за 15 календарних днів до початку щорічного періоду заставних закупівель. Бюджетні позики в межах режиму заставних закупівель щорічно надаються в період з 1 липня поточного бюджетного року до 1 квітня наступного бюджетного року [1, с. 8–23; 3].

Крім цього, у Законі ”Про державну підтримку сільського господарства України” визначається порядок надання сільськогосподарським виробникам *кредитних субсидій*. Режим кредитної субсидії полягає в субсидуванні частини плати (процентів) за використання короткострокових і середньострокових кредитів, наданих банками в національній валюті. Кредитна субсидія надається особам, які є сільськогосподарськими під-

Хлівна І.В. Інтеграція фермерів до ринку кредитних послуг

приємствами, що виробляють об’єкти державного цінового регулювання, до яких належить сільськогосподарська продукція. Причому кредитна субсидія не надається особі, яка є стороною договору заставної закупівлі зерна (стосовно об’єкта такої закупівлі), оскільки вони отримують підтримку в межах режиму державних закупівель.

Субсидуванню підлягає частка процентів за кредитом, основна сума якого використовується за цільовим призначенням на потреби виробництва окремого об’єкта державного цінового регулювання.

Розмір кредитної субсидії становить до 50% від розміру процента, нарахованого на основну суму кредиту, але не вище 50% від розміру середньозваженого процента, який фактично склався в Україні станом на 1 лютого поточного бюджетного року, за кредитами банків у національній валюті, повністю забезпечених заставою та наданих:

- 1) для короткострокових кредитів – строком до 12 календарних місяців;
- 2) для середньострокових кредитів – строком до 36 календарних місяців.

Законом також передбачено вимогу, щоб зобов’язана особа попередньо застрахувала ризики загибелі (втрати) сільськогосподарської продукції (її частини) та капітальних активів, якщо така особа:

1) отримує банківський кредит (позику) з метою виробництва сільськогосподарської продукції або придбання капітальних активів, коли проценти за таким кредитом (позикою) частково або повністю здешевлюються (відшкодовуються) за рахунок бюджету;

2) отримує бюджетний кредит (позику) або банківський кредит (позику) під гарантію держави чи органу місцевого самоврядування на цілі виробництва сільськогосподарської продукції або придбання капітальних активів.

Оцінюючи доцільність участі державних інституцій у кредитній підтримці фермерів і створення для цього правових та організаційних передумов, вітчизняні фахівці звертають увагу й на суперечності в системі державної кредитної підтримки аграрних виробників, у т. ч. фермерських господарств.

Зокрема, недоліком законодавства про фермерське господарство та про державну підтримку сільського господарства є дублювання положень відповідних законів про порядок компенсації державою відсоткових ставок за кредитами комерційних банків. Зокрема йдеться про надання Законами України “Про фермерське господарство” та “Про державну підтримку сільського господарства” повноважень щодо виділення ком-

пенсаційних коштів двом різним органам – Українському державному фонду підтримки фермерських господарств та Аграрному фонду.

У Законі України “Про фермерське господарство” передбачається створення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств, який виконує функції, що відповідають частині функцій Аграрного фонду – органу, який має бути створений згідно із Законом України “Про державну підтримку сільського господарства”. Функції цих органів збігаються в частині надання сільгоспвиробникам субсидій на покриття частини процентів за отриманими кредитами. Таке дублювання функцій двох установ видається недоцільним, оскільки може фактично спричинити неможливість проведення відповідних виплат на користь сільгоспвиробників. Відтак можна зробити висновок про необхідність роз’єднання повноважень Українського державного фонду підтримки фермерських господарств та Аграрного фонду. Причому таке роз’єднання слід проводити, виходячи із цільового призначення створення обох органів. Український державний фонд підтримки фермерських господарств було створено спеціально з метою реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення та розвитку фермерських господарств. Натомість головною функцією Аграрного фонду є провадження цінової політики в агропромисловій галузі економіки України [1, с. 8–23; 3; 4].

Виходячи із зазначеного, пропонується передати функції в галузі кредитування сільськогосподарських виробників одній установі – Українському державному фонду підтримки фермерських господарств, забезпечивши йому можливість фінансування не лише фермерських господарств, а й великі колективні господарства.

У частині кредитного забезпечення фермерів приватними фінансовими установами виділимо такі характеристики.

Інститутами, що пропонують послуги кредитування вітчизняних фермерів, є комерційні банки, які застосовують при цьому такий інструмент, як державна компенсація відсотків за коротко- і довгостроковими кредитами аграрним виробникам.

Крім стимулювання банків до співпраці з фермерами через компенсацію відсотків за кредитами, ще одним інструментом підвищення взаємодії фермерських господарств і комерційних банків є застосування гнучкої та ліквідної застави фермерів. Такою заставою є продукція на складах, а інструментом, що дає змогу трансформувати товарні запаси у фінансовий інструмент для сільськогосподарських виробників, – складські свідоцтва.

Складські свідоцтва – це товаророзпорядчі документи, що засвідчують прийняття складом товару на зберігання та зобов’язання його зберігати. Використання в обігу подібних фінансових документів передбачає, що при прийомі товару на зберігання товарний склад видає на підтвердження прийнятого товару один з таких документів – складську квитанцію, просте або подвійне складське свідоцтво. Подвійне складське свідоцтво складається з двох частин – власне свідоцтва (частина А) і заставної (варрант, частина Б), які можуть бути відокремлені одна від одної. Власник частини А може розпоряджатися зерном, але взяти його зі складу лише після погашення кредиту, виданого за заставним свідоцтвом і забезпеченого заставою. Власник варранта (частини Б) має право застави на зерно в розмірі наданого йому за заставним свідоцтвом кредиту й відсотків за ним. Слід наголосити, що за повноцінної ринкової економіки подвійні складські свідоцтва використовуються не лише як застава, а також як страховка при втраті зданого на зберігання зерна та як інструмент у погашенні неплатежів. Особливу привабливість вони мають й у ф’ючерсній торгівлі зерном.

В Україні прийнятий і впроваджений у дію Закон “Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва” № 2286-IV від 23 грудня 2004 року. Регулюючі норми Закону дають можливість використовувати порядок застосування складських свідоцтв усіма суб’єктами агропромислового комплексу. За будь-яких

обсягів ведення аграрного бізнесу сільськогосподарська продукція повинна десь зберігатися, а її виробництво потрібно фінансувати ще до збору врожаю, поки його можна буде переробити або спожити. Система складських свідоцтв дає можливість виробнику (фермерському господарству або фермерському кооперативу) використовувати свій урожай у формі застави, тобто для фінансування осінньої посівної кампанії без тиску негайного продажу своєї продукції. Тому виробники самі можуть визначати не лише час продажу, а й використовувати відповідну виручку наперед.

Крім пропозиції послуг приватного кредитування фермерів з боку банків, важливим кроком на шляху вдосконалення системи кредитування сільськогосподарського виробництва було створення правових та організаційних основ для діяльності кредитних спілок в Україні, завдяки прийняттю Закону “Про кредитні спілки” від 20 грудня 2001 року та визначення норм їх діяльності в Господарському кодексі України.

Позитивними сторонами діяльності кредитних спілок, виходячи з положень Господарського кодексу та Закону “Про кредитні спілки”, можна вважати такі :

- кредитна спілка є неприбутковою установою, а її діяльність спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг своїм членам;
- кредитна спілка – це об’єднання учасників в економічній фінансовій сфері, що являє собою громадську організацію;

Хлівна І.В. Інтеграція фермерів до ринку кредитних послуг

- кредитна спілка – водночас фінансова організація, що функціонує на умовах грошового розрахунку, організаційною формою діяльності якої є кооператив;
- кредитна спілка завжди створюється й діє на базі певної монолітної спільноти людей, які об’єднані відповідно до їхніх інтересів, спільної діяльності або компактного місця проживання. Така спільнота виступає як поле членства для своєї кредитної спілки;
- кредитні спілки надають послуги лише своїм членам. Таким чином, на відміну від суб’єктів підприємницької діяльності, у кредитній спілці члени одночасно виступають як власники та клієнти. Очевидно, що членам-власникам немає сенсу “заробляти” прибуток на собі ж як на членах-клієнтах, а єдиним завданням спілки є забезпечення найдешевших послуг членам за рахунок акумульованих ними ж фінансових ресурсів;
- у кредитній спілці немає засновників і статутного фонду з точки зору традиційного розуміння цих понять щодо суб’єктів підприємницької діяльності. Будь-який член, незалежно від моменту його вступу в спілку, має ті самі управлінські й майнові права, що й перші 50 засновників. Кредитна спілка є відкритою організацією, у якій гарантується вільний вступ і вихід із членів спілки;
- кожний член спілки, незалежно від розміру його вкладів, має право голосу в питаннях управління кредитною спілкою;
- кредитна спілка не займається жодною іншою господарською діяльністю, крім надання кредитних й ощадних послуг своїм членам;
- кредитна спілка створюється та діє, у першу чергу, для забезпечення можливості членам отримати кредит на прийнятних для них умовах. Відсотки, отримані спілкою за кредитами, складають її дохід, який надалі направляється на формування фондів і нарахування відсотків на вклади членів.

Поряд з позитивною оцінкою факту регулювання діяльності кредитних спілок Господарським кодексом України та Законом України “Про кредитні спілки” вітчизняними фахівцями відмічаються певні суперечності між вимогами Господарського кодексу та Закону “Про кредитні спілки”.

Так, згідно із ч.2 ст.130 Господарського кодексу, до складу засновників кредитної спілки входять лише громадяни, а за Законом засновниками кредитних спілок можуть

також бути професійні спілки (ст.1 Закону). За вимогами ч.5 ст.130 ГК кредитні спілки не можуть бути засновниками ніяких інших суб'єктів підприємницької діяльності, а за ст.3 Закону їм дозволено бути засновником місцевого кооперативного банку [1, с.8–23].

Проте заважає активному поширенню сільських кредитних спілок низький рівень доходів сільськогосподарських товаровиробників, які могли б спрямовуватися на утворення статутного фонду. При цьому джерелами формування ресурсів кредитних спілок можуть бути внески засновників, плата за надання членам спілки кредитів та інших видів послуг, визначених установчими документами, доходи, отримані від фінансової діяльності кредитної спілки (операцій із цінними паперами), благодійних внесків тощо.

Дохід, що залишається в кредитній спілці за результатами фінансового року, підлягає розподілу між її членами й може бути використаний на їх розвиток або за згодою всіх членів кредитної спілки на розвиток кооперативу.

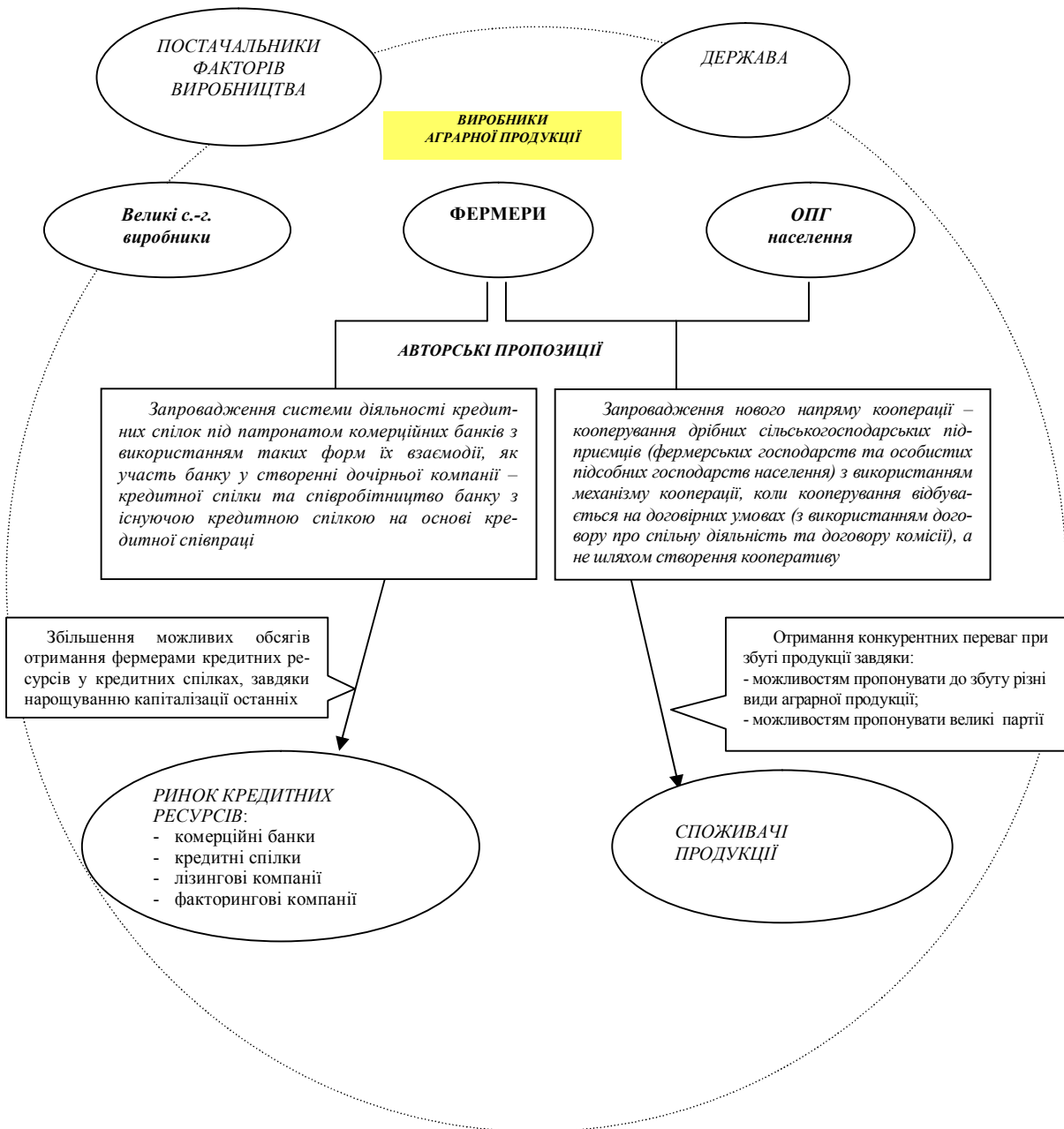
Як свідчить практика, головними проблемами в частині пропозиції послуг кредитування фермерських виробників залишаються:

- дорогі банківські ресурси та небажання банків працювати з фермерськими виробниками;
- обмеженість можливостей існуючих кредитних спілок щодо кредитування фермерів, утворених за рахунок ресурсів несільськогосподарського джерела формування, з одного боку, і недовіра самих фермерських виробників до цих фінансових інститутів, з іншого боку, недостатність заставного майна в сільгоспвиробників і нерозвиненість використання фермерами складських свідоцтв як застави для отримання кредитів;
- необхідність формування кредитних кооперативних об'єднань фермерів на основі розширення їх ресурсної бази і, зокрема, прибутку за рахунок поширення кооперативних об'єднань обслуговуючого характеру.

Зважаючи на вищевказане, а також на те, що ані банківська система, ані кредитні спілки не змогли поки що в індивідуальному порядку вирішити питання забезпеченості фермерів кредитними ресурсами, пропонуємо запровадити систему діяльності кредитних спілок під патронатом комерційних банків (рис.1).

Рис.1. Взаємодія фермерських господарств із зовнішнім середовищем

Перспективність такої взаємодії пояснюється, у першу чергу, тим, що банки й кредитні спілки орієнтовані на різні групи клієнтів і, відповідно, не створюють один

Хлівна І.В. Інтеграція фермерів до ринку кредитних послуг

одному конкуренції. Кредитні спілки працюють, як правило, з мікропідприємствами, які тільки започатковують власний бізнес.

Банки, навпаки, кредитують підприємства, які вже мають певну кредитну історію та економічно привабливі масштаби бізнесу. У результаті виникає можливість взаємо-

вигідного доповнення банківської й небанківської пропозицій кредитних послуг для фінансування фермерських господарств.

Крім розширення пропозиції кредитних послуг для підприємців, пропонується співпраця також матиме ряд переваг для комерційних банків і кредитних спілок. Зокрема, наведемо аргументи на користь співпраці банків і кредитних спілок.

Перше, доступ до різних джерел капіталу й можливість стійкого довгострокового розвитку для кредитних спілок. У процесі розвитку перед кредитними спілками обов'язково постає питання про диверсифікацію джерел фінансових ресурсів. Як відомо, можливості донорських програм обмежені. Крім того, будь-яка програма, що спочатку фінансується донором, із часом передбачає вихід на самоокупність. Для того щоб ринок мікрофінансування стійко розвивався в довгостроковому періоді, фінансовим установам необхідний доступ до різних і незалежних джерел капіталу, у тому числі до банківських кредитів, як перспективного й безпечного джерела ресурсів.

Друге, скорочення витрат і підвищення рентабельності послуг мікрокредитування для банків. Для невеликих банків реалізація спільних програм із кредитними спілками може бути більш вигідна, ніж безпосереднє надання цих послуг самими банками. При цьому спрацьовує так званий ефект "економії на масштабі", коли досягти рентабельності в кредитуванні малого бізнесу можуть лише великі банки, які спроможні зменшувати витрати на обслуговування кредитів незалежно від їх розмірів, розподіляючи кошти за великою кількістю активних операцій і кредитних співробітників.

Проникнення в сегмент дрібного позичальника може виявитися вигіднішим для банку через існуючі й успішно працюючі мікрофінансові структури, які мають досвід і володіють спеціальними технологіями у сфері кредитування малого бізнесу. У свою чергу, кредитні спілки самі по собі можуть бути достатньо дисциплінованим і вигідним клієнтом-позичальником.

Третє, можливість використання кредитних спілок банками для реалізації супутніх процесів. Кредитні спілки можуть бути використані банками не тільки як "передавальна ланка" ("роздрібний продавець"), через яку здійснюється зв'язок із дрібним позичальником. За участю кредитних спілок банки можуть організувати реалізацію супутніх послуг, наприклад таких, як розміщення в банку депозитних і розрахункових рахунків клієнтів кредитних спілок. Клієнти кредитних спілок, які із часом перестають бути дрібними підприємцями за своїми розмірами та масштабами діяльності й при цьому вже напрацювали певну кредитну історію, у перспективі стають клієнтами банку-партнера даної кредитної спілки.

Четверте, скорочення витрат для кредитної спілки на розвиток інфраструктури (офісів, відділень у регіонах, комунікацій та ін.), витрат на обробку операцій, вироблення іміджу тощо. [2, с.7–8].

З огляду на вищевикладене пропонуємо такі форми й механізми взаємодії банків і кредитних спілок.

1. Створення банком дочірньої компанії – кредитної спілки або створення незалежного роздрібного центру, афілійованого з банком, який має окремий штат, свою окрему інформаційну систему та веде власну політику діяльності й розвитку. Чим більш спеціалізована та незалежна кредитна спілка при банку, тим легше вона оволодіє необхідними методиками й процедурами мікрофінансування, у той час як надмірно інтегровані структурні підрозділи перебувають під тиском традиційних банківських схем кредитування.

2. Співробітництво банку з існуючою та окремо працюючою на ринку кредитною спілкою. Привабливість такого альянсу для банку зумовлена можливостями невеликих витрат на створення спеціальної інфраструктури для мікрофінансових операцій і невисоких ризиків для репутації банків.

Висновок. Отже, можна зробити висновок, що інтеграція фермерів до ринку кредитних послуг потребує спрощення механізмів одержання ними кредитних коштів. Ця мета може бути досягнута не тільки за наявності державної підтримки та фермерської активності, а й через відповідну систему заходів з боку фінансових установ, що діють на українському ринку.

1. Асланян Г. Проблемні питання кредитування сільськогосподарського виробництва в Україні / Г. Асланян // Парламент. – 2005. – №3. – С. 8–23.
2. Принципы, опыт и перспективы взаимодействия банков и небанковских микрофинансовых организаций / [В.В.Буев, Е.Г.Литвак, О.М.Шестоперов, А. О.Шеховцев] ; под ред. О. М. Шестоперова. – М., 2004. – 20 с. (Препринт Национальный институт системных исследований проблем предпринимательства).
3. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24.06.2004 р. № 1877-IV // Відомості Верховної Ради – 2004. – № 49. – Ст. 527.
4. Закон України ”Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років” від 18 січня 2001 р. № 2238 // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 11. – Ст. 52.
5. Закон України ”Про фермерське господарство” від 19.06.2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 45. – Ст. 363.
6. Крылатых Э. Н. Проблема экономических рисков в агропромышленном комплексе / Э. Н. Крылатых // Проблемы прогнозирования. / Институт народнохозяйственного прогнозирования РАН. – 1999. – № 5.

Рецензенти:

Музиченко А.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, фінансів та туризму Уманського державного педагогічного університету ім. П.Тичини;
Непочатенко О.О. – доктор економічних наук Уманського аграрного університету.